

■ УДК 932

К. Ю. Масалова, здобувач, Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, м. Київ

ДІТИ ХОРА: ДО ІСТОРІЇ ВИВЧЕННЯ ОБРАЗУ Й АКТУАЛЬНОСТІ ТЕМИ

Здійснено історіографічний огляд вивчення образу чотирьох пов'язаних між собою богів. Цю четвірку богів — Хапі, Дуамутефа, Кебехсенуфа й Амсеті — узагальнено називають дітьми Хора, відповідно до давньоєгипетських релігійних текстів. Зазначено, що головною функцією богів вважається охорона органів померлого, хоча деякі дослідники вказують на те, що вона була не єдиною і, радше, не головною. Така проблема пов'язана з недостатньою вивченістю ролі цих богів у давньоєгипетській міфології. Проаналізовані відомі праці, присвячені дітям Хора, допоможуть виявити існуючі лакуни.

Ключові слова: давньоєгипетська релігія, давньоєгипетські божества, діти Хора.

К. Ю. Масалова, соискатель, Национальная академия руководящих кадров культуры и искусств, г. Киев

ДЕТИ ХОРА: К ИСТОРИИ ИЗУЧЕНИЯ ОБРАЗА И АКТУАЛЬНОСТИ ТЕМЫ

Осуществлен историографический обзор исследования образа четырех связанных между собой богов. Эту четверку богов — Хапи, Дуамутефа, Кебехсенуфа и Амсети — обобщенно называют детьми Хора, согласно древнеегипетским религиозным текстам. Отмечено, что главной функцией богов считается охрана органов умершего, но некоторые исследователи указывают на то, что она была далеко не единственной и, скорее всего, не главной. Такая проблема связана с недостаточной изученностью роли этих богов в древнеегипетской мифологии. Проанализированные известные работы, посвященные детям Хора, помогут выявить существующие лакуны.

Ключевые слова: древнеегипетская религия, древнеегипетские божества, дети Хора.

K. Yu. Masalova, external PhD student in Cultural Studies, National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts, Kyiv

THE CHILDREN OF HORUS: THE HISTORY OF STUDYING THE IMAGE OF GODS AND RELEVANCE OF THE THEME

This paper is a historiographical overview of the studies on the image of the four interrelated gods. These gods, Hapi, Duamutef, Kebehseunuf and Amseti, were called «The Children of Horus» in the ancient religious texts. The majority of Egyptologists believe these gods were the protectors of a deceased's organs. Some researchers point that this function was not the only and probably not the main one. This problem relates to

the insufficient study of the role of the gods in Ancient Egyptian mythology. The analysis of the references on the Children of Horus is carried out in this article. This historiographical overview can help to reveal the existing gaps.

Key words: ancient Egyptian religion, ancient Egyptian gods, Children of Horus.

Постановка проблеми. У давньоєгипетській міфології діти Хора вважалися покровителями померлого: кожен з них оберігав один з чотирьох життєво важливих для посмертного переродження органів муміфікованого тіла людини. Також із ними пов'язували такі елементи поховального інвентарю, як канопи — спеціальні посудини, в яких зберігалися органи, вилучені під час обряду муміфікації. Починаючи з Нового царства, кришкам цих чотирьох посудин були надані форми голів синів Хора: посудина, в якій зберігалася забальзамована печінка, охоронялася богом Амсеті, її кришка була оформлена у вигляді людської голови (часто з бородою); легені поміщалися в посудину, заступником якої був Хапі з головою бабуїна; канопа, в якій зберігався шлунок, перебувала під покровительством Дуамутефа, чиім утіленням був шакал; кишечник, під захистом Кебехсенуфа, зберігався в канопі у формі яструба [14, р. 79–80; 53, р. 59–60].

За своєю генеалогією, Амсеті, Хапі, Дуамутеф та Кебехсенуф, як діти Хора (ег. *ms.w @gw*), належать до шостого покоління Геліопольської Еннеади [37, р. 146]. Саме «дітьми Хора» ці боги неодноразово називаються в різних релігійних текстах (наприклад, у Книзі мертвих [27, р. 108–109] та Текстах пірамід [28, р. 210–211]). Такий статус набув відображення і в іконографії: діти Хора — одні з небагатьох богів, що могли зображуватися дітьми або юнаками [37, р. 145].

Про значимість цих богів свідчить численний археологічний матеріал, який умовно можна поділити на дві категорії. Першу категорію становлять предмети, котрі безпосередньо зображують богів: канопи [7, р. 131–134 (pl. 149–143); 12, р. 63–66; 26, р. 67, 90, 163–164, 183–184; 30, р. 41–42; 46, р. 13, 107–109, 120 (pl. VIII.B, XXXIII); 52, р. 13–14, 25, 31–32 (pl. 20–21); 56], амулети [7, р. 174, 174–177 (pl. 177–178), 182–183 (pl. 180), 195, 200 (pl. 185)], статуетки [13, р. 367], воскові фігурки [12, р. 117] та бусини у формі богів [12, р. 116]. При цьому канопи вважалися безпосереднім утіленням цих богів. Масштабною є і друга умовна група, до якої належать зображення богів та їх згадування на різних предметах: саркофагах [12, р. 5, 7; 26, р. 165, 184; 34, р. 21 — 22 (pl. XVII); 35, р. 20 (pl. 42)], трунах [7, р. 5–17 (pl. 10, 12–13, 24), 25–33 (pl. 29); 12, р. 12–15, 25, 27–28, 30, 34–35, 37–38, 44, 46, 55–56, 59–60; 30, р. 26–30; 46, р. 26; 52, р. 19–23 (pl. 1, 18), 26–30 (pl. 1, 19)], стелах [34, р. 29–30 (pl. XXV), 30–31 (pl. XXVI), 67 (pl. LI); 35, р. 19 (pl. 41),

24 (pl. 56); 36, p. 22 (pl. 72–73); 40, p. 98–99 (pl. XXXIII); 51, s. 81–82; 62, p. 7 (pl. 9), 8 (pl. 12)], рельєфах [26, p. 160; 31, p. 23–24 (pl. 29c, 30a, 31a, 32b), 29 (pl. 38b); 36, p. 10 (pl. 20.2, 21.2)], скриньках для каноп [30, p. 42–43; 46, p. 13, 32–37 (pl. VIII.A); 52, p. 23–25 (pl. 1. 20)] та скриньках для ушебті [12, p. 66–68]. Не менш важливим свідченням високої ролі дітей Хора в давньоєгипетській міфології є і часте згадування їх у релігійно-заупокійних текстах, таких як Тексти пірамід, Тексти саркофагів і Книга мертвих.

Останні дослідження та публікації. Попри значний обсяг матеріалу, що представляє дітей Хора, нині не існує спеціальних праць, спрямованих на різноаспектне дослідження цієї четвірки богів, хоча прикладів подібних праць з дослідження інших богів є достатньо. І все-таки тему дітей Хора не можна назвати абсолютно проігнорованою в єгиптологічній літературі, оскільки вона згадується в деяких невеликих дослідженнях, статтях в енциклопедіях та каталогах, у ґрунтовніших дослідженнях, а також існує достатньо немало праць, присвячених канопічному обладнанню.

Зважаючи на відсутність зібраних бібліографій щодо дітей Хора, а також розрізненість досліджень, що стосуються теми цих богів, постає необхідність розгляду історії їх вивчення в єгиптологічних студіях. **Мета статті** — розгляд і аналіз усіх відомих досліджень, у яких вивчаються або згадуються діти Хора, а також складення бібліографії до цієї четвірки богів.

Виклад матеріалу дослідження.

Історія дослідження канопічного обладнання. В одній з книг сучасного дослідника Т. Дуквена, де досліджуються боги-шакали, є декілька абзаців, присвячених дітям Хора [23, p. 20], адже один з них, Дуамутеф, мав голову шакала. Після стислого опису богів подається і бібліографія досліджень на тему дітей Хора. Хоча цю бібліографію нині можна вважати сучасною, а Т. Дуквена — авторитетним дослідником в означеній галузі, в ній зазначено дві праці на тему дітей Хора [23, p. 21] (як для Анубіса, наприклад, указана 21 праця): одна з них являє собою двосторінкову статтю 1980 р., написану М. Хеерма ван Воссом, у семитомному довідковому виданні «*Lexikon der Ägyptologie*» (далі — LÄ) [33], друга — розвідка К. Зете 1934 р. [59] — передусім спрямована на дослідження написів на канопах та їх класифікацію. У каталозі LÄ при цьому бібліографія обмежується вищевказаною працею К. Зете та посиланням на статті в енциклопедії Х. Боннета [10]. В останній містяться статті і про дітей Хора загалом [10, s. 315–316], і про кожного окремо [10, s. 26, 161, 268–269, 373], а також про канопа [10, s. 365–366] та скриньку для каноп [10, s. 366–368]. При цьому в бібліографії до кожної статті наявна лише праця К. Зете.

Указане дослідження К. Зете — одне з найперших на тему канопічного обладнання. Окрім того, в 1899 р. Дж. Райзнер у статті «The Dated Canopic Jars of the Gizeh Museum» [57] здійснив першу спробу категоризації текстів, виписаних на канобах з Каїрського музею доби Середнього царства і пізніше. Науковець стисло розглянув іконографічні стилі і дійшов висновків, що найперші приклади канопів з кришками у формі голів тварин (і людини) не передують часу правління Рамсеса IV, що нині є застарілою інформацією, оскільки знайдено зразки з ранньої XVIII династії. Раніше опубліковано статті Л. Борхарда (1894 р.) «Der Kanopenkasten des Königs %bk-m-sAf» [11], що містить опис та ієрогліфічний текст, виписаний на скриньці для каноп, Г. Ф. Лютца (1926 р.) «A Stone Group of Amset and Harī», присвячену двом канопам, у якій містяться переклади написів [45], А. Лукаса (1931 р.) «The Canopic Vases from the «Tomb of Queen Tiui»» [43], у якій ідеться про зміст трьох каноп з Каїрського Музею.

Дослідження К. Зете «Zur Geschichte der Einbalsamierung bei den Ägyptern und einiger damit verbundener Bräuche» має 29 сторінок тексту, котрий також, здебільшого, стосується дітей Хора, зафіксованих на канобах. Науковець докладно дослідив еволюцію каноп, розробив ретельну типологію написів на них, окремі з яких опублікував.

Серед досліджень каноп, написаних після праці К. Зете, можна згадати описові статті щодо конкретних знахідок та спроби ідентифікації їх власників: 1947 р. — В. Хейса «A Canopic Jar of King Nesu-Ba-neb-Dedet of Tanis» [32], 1955 р. — М. Кассіпера «Two Canopic Jars of the Eighteenth Dynasty» (містить ієрогліфічний текст і переклад написів) [15], 1978 р. — Я. Малека «Imset and Hery Canopic-Jars of Neferseshem-Psammethak» (містить ієрогліфічний текст написів; у спробі зрозуміти, ким був Неферсешем-Псаметих, учений намагається датувати канопи та пропонує версію їх походження) [47], 1985 р. — А. Додсона «A Fragment of Canopic Chest in Sir John Soane's Museum» [17], 1993 р. — К. Ліліквіст «Some Dynasty 18 Canopic Jars from Royal Burials in the Cairo Museum» [42], 1995 р. — П. А. Бочі «A Note on the Canopic Jars of Pentaweret» [9], 1996 р. — А. Додсона «An Unusual Canopic Jar in the Royal Ontario Museum» (містить ієрогліфіку, транслітерацію та переклад написів) [18].

Значимішими дослідженнями в контексті вивчення каноп можна вважати праці з визначення еволюції каноп: неопублікована дисертація Л. Дора 1937 р. «De l'évolution des vases canopes depuis leur origine jusqu'à l'époque romaine» [22], стаття М. Рогулін 1965 р. «Évolution des receptacles à canopes» [58], де здійснюється спроба простежити еволюцію каноп, починаючи з II династії до Середнього царства, розвідка К. Добровольської 1970 р. «Génèse et evolution des boîtes à

vases-canopes» [16] та дослідження Б. Люшер 1990 р. «Untersuchungen zu ägyptischen Kanopenkästen vom Alten Reich bis zum Ende der 2. Zwischenzeit» [44], де аналізується еволюція скриньок для каноп до періоду Нового царства.

На особливу увагу заслугове праця А. Додсона 1994 р. «The Canopic Equipment of the Kings of Egypt» [20], де описується канопічне обладнання за весь період його існування (і, незважаючи на назву, не обмежується лише царськими канопами). Також міститься каталог усього відомого нині царського канопічного обладнання. До кожного об'єкта каталогу надано бібліографію, копії та переклади виписаного тексту. Однак, ця фундаментальна праця має недоліки. Так, Д. А. Астон у 1996 р. в рецензії [4] вказує на неузгодженість у виборі матеріалу: в деяких главах А. Додсон наводить приклади каноп приватних осіб, в інших — обмежується лише царським обладнанням. Д. А. Астон також звертає увагу на окремі некоректні термінологічні вислови і, особливо, термін «canopic», котрим А. Додсон майже всюди заміняє «canopic jar» і використовує його як іменник. Крім того, у 2009 р. М. Габольде у статті «Under the Deep Blue Starry Sky» [29] сумнівається у висновках А. Додсона стосовно особистості мумії з гробниці KV 55 та, відповідно, її каноп. Утім, розвідка А. Додсона є унікальною з-поміж праць на тему канопічного обладнання і являє собою вичерпний посібник з вивчення цього археологічного матеріалу.

У 2010 р. вийшла друком стаття С.Є. Малих «Новые данные об использовании каноп в эпоху Древнего царства» [2], у якій дослідниця пов'язує канопи з посудинами-немсет, що мали культове призначення і дійшла висновків щодо певної традиції облаштування простору в поховальних камерах IV–VI династій, згідно з якою канопи та скриньки для них розміщувалися в південно-східній частині камери.

Загальна інформація про канопічне обладнання міститься в багатьох дослідженнях мумій та заупокійних уявлень у Стародавньому Єгипті: працях А. Е. У. Баджа (1893 р.) «The Mummy. A Handbook of Egyptian Funerary Archaeology» [13, р. 240–246], А. Дж. Спенсера (1982 р.) «Death in Ancient Egypt» [61, р. 157–160], С. Ікрам та А. Додсона (1998 р.) «The Mummy in Ancient Egypt. Equipping the Dead for Eternity» [21, р. 276–292], Дж. Тейлора (2001 р.) «Death and Afterlife in Ancient Egypt» [64, р. 65–76], С. Ікрам (2003 р.) «Death and Burial in Ancient Egypt» [38, р. 125–128], а також у деяких енциклопедіях: 1980 р. — статті К. Мартіна про канопи та скриньку для каноп у третьому томі LÄ [48; 49], 1991 р. — статті про канопи в енциклопедії М. Бансон «Encyclopedia of Ancient Egypt» [14, р. 79–80], 1995 р. — статті про канопи в енциклопедії Я. Шоу та П. Ніколсона «The British

Museum Dictionary of Ancient Egypt» [53, p. 59–60]. Найближчим часом планується публікація енциклопедії «Oxford Companion to the Valley of the Kings», для якої А. Додсон написав 17-й розділ, повністю присвячений канопічному обладнанню [19].

Історія вивчення дітей Хора як представників пантеону давньоєгипетських божеств. Незважаючи на значну бібліографію до канопічного обладнання, здебільшого в цій літературі канопи розглядаються як археологічний матеріал, пов'язаний з муміями, а дітям Хора, як окремим богам давньоєгипетського пантеону, приділено значно менше уваги. Слід зазначити й те, що діти Хора надзвичайно часто зображувалися або згадувалися і в багатьох інших джерелах, де їхні функції не обмежувалися охороною нутрощів. Так, М. Рейвен у статті 2005 р. вказує на надмірний акцент у єгиптологічній літературі на дітях Хора як охоронцях органів і тіла загалом [55, p. 43], натомість називаючи цю функцію не головною, а «вторинною» [55, p. 42].

Хоча праця К. Зете 1934 р. передусім спрямована на типологізацію канопів, про неї варто згадати і в цьому контексті, оскільки в ній діти Хора розглядаються не лише як канопи. Науковець достатньо лаконічно окреслив еволюцію вірувань, пов'язаних із дітьми Хора, та показав різні зв'язки цих богів, зокрема зі священною цифрою 4 (цей автор взагалі був першим, хто вказував на символічні конотації деяких цифр у єгиптян); К. Зете зазначає, що діти Хора розглядалися як зірки, що охороняють Осіріса, або як птахи, котрі вилітають у чотири краї космосу; вказує на асоціацію з богинями Ісідою (Амсеті), Нефтідою (Хапі), Нейт (Дуамутеф) та Селкет (Кебхсенуф); подає асоціацію Амсеті та Хапі з духами Пе, а Дуамутефа та Кебхсенуфа — з духами Нехен. К. Зете також підкреслює, що Амсеті та Хапі були давнішими божествами, але стверджує, що походження кожного бога визначити складно (це питання не вирішене понині) [59, s. 216–224].

У 1984 р. К. Сурдів у книзі «La Main Dans L'Égypte Pharaonique» приділяє певну увагу дітям Хора: аналізує асоціацію богів з кінцівками, сторонами світу та богинями, впорядковуючи все це в схеми. Науковець дійшов висновку, що всі ці асоціації передбачають ідентичність тіла як мікрокосму, макрокосмові з його чотирма сторонами світу [60, p. 396–401].

У 1988 р. Х. Віллемс у своїй книзі «Chests of Life. A Study of the Typology and Conceptual Development of Middle Kingdom, Standard Class Coffins», розглядаючи тему дітей Хора, говорить про ідентифікацію цих богів із чотирма стовпами неба; асоціює дітей Хора з руками та ногами померлого, в контексті розміщення їхніх зображень на кутах трун [66, p. 140–141].

У 1994 р. Р. Дж. Б'ювел та А. Дж. Гільберт у статті «The Adze of Uruaut: the Opening of the Mouth Ceremony and the Northern Shafts in Cheops's Pyramid» згадують про дітей Хора через їхню участь у ритуалі Відкриття вуст (згідно з Текстами пірамід) та наводять статтю [6, р. 8–9] Дж. А. Вейнрайта 1932 р. «Iron in Egypt», де той указував на подібність форми ритуального тесла для відкриття вуст до форми Великої Ведмедиці [65, р. 11]. Але цю тему автори статті не розвивають і лише вказують на «можливість» ототожнення дітей Хора із цим сузір'ям [6, р. 10].

У докторській дисертації С. Сімонс на тему «Ancient Egyptian Astronomy: Timekeeping and Cosmography in the New Kingdom», захищеній у 1999 р., також розглянуто тему дітей Хора в контексті астрономії. Дослідниця відзначила, що діти Хора були найпоширенішими божествами деканів (серед четвірки найчастіше — Дуамутеф) [63, р. 204–205].

У статті «Egyptian Concepts on the Orientation of the Human Body» (2005 р.) М. Рейвен, серед іншого, достатньо детально аналізує асоціацію дітей Хора з кінцівками, органами, сторонами світу і, зрештою, зазначає, що розміщення органів у чотирьох канопах підкреслює співвідношення між людським тілом та всесвітом. І хоча в статті не міститься посилань на працю К. Сурдіва (висновки котрого подібні до висновків М. Рейвена), в цьому дослідженні є немало інших корисних посилань. Загалом, у статті ґрунтовно проаналізовано тему дітей Хора, хоча ця тема і не є основною. Тут також позначено існуючу проблему у вивченні дітей Хора: «Навіть серед єгиптологів думка про те, що діти Хора були охоронцями нутрошів, не набула поширення. Коректніше зазначити, що вони забезпечували цілісність і неушкоджений стан тіла, що є логічною конотацією їх чотирикратного числа (символу сукупності та завершеності), а також зв'язку із чотирма краями неба та всесвіту» [55, р. 43]. Звичайно, дослідник має рацію, оскільки асоціація з нутрощами хронологічно є пізнішою.

У 2005 р. Т. ДуКвен у фундаментальній праці «The Jackal Divinities of Egypt. From the Archaic Period to Dynasty X» аналізує образи богів-шакалів у різних контекстах, починаючи від Архаїчного періоду до кінця Першого перехідного періоду. Дослідник не обмежується лише Дуамутефом (як шакалом), а розглядає й інших трьох споріднених богів (хоча наявний акцент на Дуамутефі). Приділяючи особливе місце їхній ролі в Текстах пірамід [25, р. 284, 438, 442–443, 452, 546, 557, 569–576]. Т. ДуКвен працював над другим томом цієї праці (в якому йшлося про богів-шакалів за часів Середнього царства), але, на жаль, не встиг її опублікувати [5, с. 39].

У 2008 р. Б. Матьє присвятив дітям Хора окрему статтю «Les Enfants d’Horus, théologie et astronomie», де вказує на важливість асоціації богів з руками та ногами померлого не з анатомічної точки зору, а з концептуальної (вони можуть «піднімати» померлого). Головним висновком статті Б. Матьє є асоціація конкретних зірок в астеризмах Великої Ведмедиці й Оріона з дітьми Хора [50].

У книзі 2009 р. «Breathing Flesh. Conceptions of the Body In the Ancient Egyptian Coffin Texts» Р. Ньйорд аналізує тему дітей Хора в контексті *Gliedervergottung* (текстів обоження частин тіла), частково критикує висновки К. Сурдіва, Х. Віллемса та М. Рейвена і зазначає, що асоціація кінцівок (і, відповідно, дітей Хора) зі сторонами світу є менше важливою, ніж асоціація з небесними локаціями навколо Великої Ведмедиці [54, р. 515–517].

Окрім вищезазначених розвідок, дітям Хора приділяється увага і в інших працях, у яких розкрито актуальні питання щодо богів. Так, у 1996 р. Т. Дуквен, у рецензії на книгу А. Додсона, називає питання, котрі ще мають вирішити єгиптологи: зв’язок Дуамутефа й Анубіса, Кебехсенуфа та Хора; андрогінність Амсеті, можливість наявності в Хепі божественного «бацька», наприклад Тота [24, р. 128]. Немало невирішених питань порушено в статтях про богів восьмитомного довідника «Lexikon der ägyptischen Götter und Götterbezeichnungen» [41, I, s. 367–370; 41, V, s. 119–121; 41, VII, s. 180–183, 516–518]. Тут викладено стислий, «сирий», відкритий до аналізу матеріал, котрий містить лише вказівки на можливі функції, варіанти іконографії тощо, та на джерело, в якому ця інформація міститься. На прикладі іконографії можна зрозуміти, що існують зображення богів не тільки у звичних для них образах, але й образах барана, скорпіона, риби.

Висновки. Значна кількість невирішених або спірних питань підкреслює важливість поглибленішого вивчення ролі дітей Хора. Фактично, праць, у яких різноаспектно досліджено образ цих богів, немає (за винятком невеликої восьмисторінкової статті Б. Матьє й, умовно, застарілої розвідки К. Зете 1934 р.), хоча навіть у російській єгиптології про важливість вивчення окремих богів ішлося в різні часи — у 1917 р. (І. М. Волков «Древнеегипетский Бог Себек» [1, с. 1]) і в 1984 р. (О. І. Павлова «Амон Фиванский. Ранняя история культа» [3, с. 106]). Про важливість таких досліджень свідчать і численні праці, присвячені окремим богам (або групам богів) (серед них особливо слід відзначити такі фундаментальні праці, як розвідки Т. Дуквена про богів-шакалів [25] та Н. Біллінга 2002 р. про богиню Нут [8]).

Скорочення

DE — Discussions in Egyptology. Oxford.

JEA — Journal of Egyptian Archaeology. London.

- LÄ — Lexikon der Ägyptologie / Begr. von W. Helck, E. Otto ; Hrsg. von W. Helck, W. Westendorf. — Wiesbaden : Otto Harrassowitz Verlag, 1975–1986. — Bd. I–VI.
- ZÄS — Zeitschrift für ägyptische Sprache und Altertumskunde. Berlin.

Список використаних джерел

1. Волковъ И. М. Древнеегипетский бог Себек / И. М. Волковъ. — Пг. : Типография Россійской Академіи Наукъ, 1917. — 81 с.
2. Малых С. Е. Новые данные об использовании каноп в эпоху Древнего царства / С. Е. Малых // Вестн. древней истории. — № 4 (275). — М., 2010. — С. 96–111.
3. Павлова О. И. Амон Фиванский: раняя история культа (V–XVII Династии) / О. И. Павлова. — М. : Глав. ред. восточ. лит. изд-ва «Наука», 1984. — 175 с.
4. Aston D. A. Review: The Canopic Equipment of the Kings of Egypt by Aidan Dodson / D. A. Aston // JEA. Vol. 82. London, 1996. — P. 215–216.
5. Baron A. Terence DuQuesne R.I.P. (posted on: 23 April, 2014) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.allvoices.com/contributed-news/16942364-terence-duquesne-rip>. — Назва з екрана.
6. Bauval R.G. The Adze of Upuaut: The Opening Of The Mouth Ceremony And The Northern Shafts In Cheops's Pyramid / R.G. Bauval, A.G. Gilbert // DE. — Vol. 28. — 1994. — P. 5–13.
7. Berlev O. Catalogue of the Monuments of Ancient Egypt: From the Museums of the Russian Federation, Ukraine, Bielorrussia, Caucasus, Middle Asia and the Baltic States / Oleg Berlev, Svetlana Hodjash. — Fribourg: Univ. Press ; Göttingen : Vandenhoeck und Ruprecht, 1998. — 328 p. — (Orbis Biblicus et Orientales ; 17).
8. Billing N. Nut. The Goddess of Life in Text and Iconography / Nils Billing. — Uppsala : Department of Archaeology and Ancient History, Uppsala University, 2002 — 490 p. — (Uppsala Studies in Egyptology ; 5).
9. Bochi P. A. A Note on the Canopic Jars of Pentaweret (WAG 48.432-435) / Patricia A. Bochi // Göttinger Miszellen. Beiträge zur ägyptologischen Diskussion. — Bd. 148. — Göttingen, 1995. — S. 13–19.
10. Bonnet H. Lexikon der ägyptischen Religionsgeschichte / Hans Bonnet. — Berlin : Walter de Gruyter GmbH & Co. KG, 2000. — 900 s.
11. Borchardt L. Der Kanopenkasten des Königs %bk-m-sAf/ Ludwig Borchardt // ZÄS. — Bd. 32. — 1894. — S. 23–26.
12. Budge W.E.A. A Catalogue of the Egyptian Collection in the Fitzwilliam Museum, Cambridge / E.A. Wallis Budge. — Cambridge : C. J. Clay, M. A. and Sons, At the University Press, 1893. — 138 p.
13. Budge W.E.A. The Mummy: A Handbook of Egyptian Funerary Archaeology / W.E.A. Budge. — New York : Dover Publications, Inc., 1989. — 513 p.
14. Bunson M.R. Encyclopedia of Ancient Egypt, Revised Edition / M. R. Bunson. — New York : Facts on File, Inc., 2002. — 462 p.

15. Cassirer M. Two Canopic Jars of the Eighteenth Dynasty / Manfred Cassirer // JEA. — Vol. 41. — 1955. — P. 124–125.
16. Dobrowolska K. Génèse et evolution des boîtes à vases-canopes / K. Dobrowolska // Travaux du Centre d'Archéologie méditerranéenne de l'académie polonaise des Sciences. T. X, Études et travaux, T. 4. — Warszawa, 1970. (non vidi)
17. Dodson A. A Fragment of Canopic Chest in Sir John Soane's Museum / Aidan Dodson // JEA. — Vol. 71. — 1985. — P. 177–179.
18. Dodson A. An Unusual Canopic Jar in the Royal Ontario Museum / Aidan Dodson // JEA. — Vol. 82. — 1996. — P. 210–212.
19. Dodson A. Canopics / Aidan Dodson // Oxford Companion to the Valley of the Kings, (in print).
20. Dodson A. The Canopic Equipment of the Kings of Egypt / Aidan Dodson / with contributions by O.J. Schaden, E.C. Brock and M. Collier. — London : Kegan Paul International, 1994. — 215 p.
21. Dodson A. The Mummy In Ancient Egypt: Equipping the Dead For Eternity / Salima Ikram, Aidan Dodson. — London : Thames and Hudson Ltd., 1998. — 352 p.
22. Dor L. De l'évolution des vases canopes depuis leur origine jusqu'à l'époque Romaine : Diss. — Paris, 1937 (non vidi).
23. DuQuesne T. Anubis, Upwawet, and Other Deities. Personal Worship and Official Religion in Ancient Egypt / Terence DuQuesne, Mohammed Abdel Fatah, Zahi Hawass, Wafaa el-Saddik / Organized by Wafaa el-Saddik, Sabah Abdel Razek. — Cairo : Supreme Council of Antiquities Press, 2007. — 78 p.
24. DuQuesne T. Review: Dodson Aidan. The Canopic equipment of the kings of Egypt. With contributions by Otto J. Schaden, Edwin C. Brock, and Mark Collier. Kegan Paul International: London 1994 / Terence DuQuesne // DE. — Vol. 34. — 1996. — P. 125–128.
25. DuQuesne T. The Jackal Divinities of Egypt I. From the Archaic Period to Dynasty X / Terence DuQuesne. — L. : Darengo Publishers, 2005. — XXII, 566 p. — (Oxfordshire Communications in Egyptology ; Vol. VI).
26. El-Sadeek W. Twenty-Sixth Dynasty Necropolis at Gizeh: Analysis of the Tomb of Thery and Its Place in the Development of Saite Funerary Art and Architecture / Wafaa el-Sadeek // Veröffentlichungen der Institute für Afrikanistik und Ägyptologie der Universität Wien. Nr. 29: Beiträge zur Ägyptologie. Bd. 5. — Wien : Afro-Pub, 1984. — 278 s.
27. Faulkner R.O. The Ancient Egyptian Book of the Dead / R.O. Faulkner. — Austin : University of Texas Press, British Museum Press, 2001. — 192 p.
28. Faulkner R.O. The Ancient Egyptian Pyramid Texts / R.O. Faulkner. — Oxford : Kessinger Publishing, 2004. — 436 p.
29. Gabolde M. Under a Deep Blue Starry Sky / Marc Gabolde // Causing His Name to Live: Studies in Egyptian Epigraphy and History in Memory of William J. Murnane / ed. by P.J. Brand and L. Cooper. — Leiden : Brill, 2009. — P. 109–120.

30. Gatty Ch.T. Catalogue of the Mayer Collection. Part I: The Egyptian, Babylonian, and Assyrian Antiquities / Charles T. Gatty / second and revised edition. — London : Bradbury, Agnew, & Co., 1879. — 83 p.
31. Gohary S. The Twin Tomb Chapel of Nebnefer & His Son Mahu at Sakkara / Said Gohary. — Cairo : SCA Press, 2009. — 99 p.
32. Hayes W.C. A Canopic Jar of King Nesu-Ba-neb-Dëdet of Tanis / William C. Hayes // The Metropolitan Museum of Art Bulletin, New Series. — Vol. 5, No. 10. — 1947. — P. 261–263.
33. Heerma van Voss M. «Horuskinder» / M. H. v. V. // LÄ. — 1980. — Bd. III. — Kol. 52–53.
34. Hieroglyphic Texts from Egyptian Stelae, etc., in the British Museum / ed. by T.G.H. James. — London : Trustees of the British Museum, 1970. — Pt. 9. — 71 p., LI pl.
35. Hieroglyphic Texts from Egyptian Stelae, etc., in the British Museum / ed. by M. L. Bierbrier. — London : British Museum Publications Ltd., 1982. — Pt. 10. — 46 p., 100 pl.
36. Hieroglyphic Texts from Egyptian Stelae, etc., in the British Museum / ed. by M. L. Bierbrier. — London : British Museum Press, 1993. — Pt. 12. — 32 p., 103 pl.
37. Hornung E. Conceptions of God in Ancient Egypt: The One and the Many / E. Hornung. — Ithaca–New York : Cornell University Press, 1982. — 296 p.
38. Ikram S. Death and Burial in Ancient Egypt / Salima Ikram. — London : Longman, 2003. — 241 p.
39. Jacobs D. Terence DuQuesne: Another Obituary (posted on: 24 April, 2014) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://libertarianalliance.wordpress.com/2014/04/24/terence-duquesne-another-obituary/>. Назва з екрана.
40. Lacau P. Stèles du Nouvel Empire / M. Pierre Lacau // Catalogue général des antiquités égyptiennes du Musée du Caire. T. 45. — Le Caire : Imprimerie de l'Institut français d'archéologie orientale, 1909. — T. I. — 261 p.
41. Lexikon der ägyptischen Götter und Götterbezeichnungen / Hrsg. von Christian Leitz ; bearbeiten von D. Budde ... [et al.]. — Leuven–Paris–Dudley, MA : Uitgeverij Peeters, Departement Oosterse Studies, 2002–2003. — Bd. I–VIII. — (Orientalia Lovaniensia Analecta ; T. 111–116, 129).
42. Lilyquist Ch. Some Dynasty 18 Canopic Jars from Royal Burials in the Cairo Museum / Christine Lilyquist // Journal of the American Research Center in Egypt. — Vol. 30. — Boston–Cairo, 1993. — P. 111–116.
43. Lucas A. The Canopic Vases From The «Tomb of Queen Tiyi» / A. Lucas // Annales du Service des Antiquités de l'Égypte. — T. 31. — Le Caire, 1931. — P. 120–122.
44. Lüscher B. Untersuchungen zu ägyptischen Kanopenkästen: Vom Alten Reich bis zum Ende der Zweiten Zwischenzeit / Barbara Lüscher. — Hildesheim : Gerstenberg Verlag, 1990. — 147 s.
45. Lutz H. F. A Stone Group of Amset and Hapi / H. F. Lutz // Journal of American Oriental Society. — Vol. 46. — New Haven–Baltimore, 1926. — P. 312–313.

46. Mace A. C. The Tomb of Senebtisi at Lisht / Arthur C. Mace, Herbert E. Winlock. — New York : The Metropolitan Museum of Art, 1916. — 132 p.
47. Málek J. Imset (I) and Hepy (H) Canopic-Jars of Neferseshem-psammethek / J. Málek // JEA. — Vol. 64. — 1978. — P. 138–140.
48. Martin K. «Kanopen II» / K. M. // LÄ. — 1980. — Bd. III. — Kol. 316–319.
49. Martin K. «Kanopenkasten» / K. M. // LÄ. — 1980. — Bd. III. — Kol. 319–320.
50. Mathieu B. Les Enfants d'Horus, théologie et astronomie (Enquêtes dans les Textes des Pyramides, 1) / Bernard Mathieu // ENiM. — T. 1. — 2008. — P. 7–14.
51. Moje J. Untersuchungen zur Hieroglyphischen Paläographie und Klassifizierung der Privatstelen der 19. Dynastie / Jan Moje — Wiesbaden : Harrassowitz Verlag, 2007. — 624 s. — (Ägypten und Altes Testament ; 67).
52. Murray M.A. The Tomb of Two Brothers / Margaret Alice Murray // The Manchester Museum. Museum Handbooks. Publ. No. 68. — Manchester : Sherratt & Hughes ; London : Dulau & Co., 1910. — 79 p.
53. Nicholson P. The British Museum Dictionary of Ancient Egypt / P. Nicholson, I. Shaw. — Cairo : The American University in Cairo Press, 2002. — 328 p.
54. Nyord R. Breathing Flesh: Conceptions of the Body in the Ancient Egyptian Coffin Texts / Rune Nyord. — Copenhagen : Museum Tusulanum Press, 2009. — 645 p. — (CNI Publications ; 37.).
55. Raven M. J. Egyptian Concepts on the Orientation of the Human Body / Maarten J. Raven // JEA. — Vol. 91. — 2005. — P. 37–53.
56. Reisner G. Canopics / Revised, annotated and completed by M.H. Abd-ul-Rahman / Catalogue général des antiquités égyptiennes du Musée du Caire. T. 103. Le Caire : Imprimerie de l'Institut français d'archéologie orientale, 1967. — 404 p., XCIII pl.
57. Reisner G. The Dated Canopic Jars of the Gizeh Museum / George Reisner // ZÄS. — Bd. 37. — 1899. — S. 61–72.
58. Rogouline M. Évolution des receptacles à canopes / Mlle Rogouline // Bulletin de l'Institut Français d'Archéologie Orientale. T. 63. — Le Caire, 1965. — P. 237–254.
59. Sethe K. Zur Geschichte der Einbalsamierung bei den Ägyptern und einiger damit verbundener Bräuche / Kurt Sethe. — Berlin : Verlag der Akademie der Wissenschaften, 1934. — S. 211–239. — (Sitzungsberichte der Preussischen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse).
60. Sourdive C. La Main Dans L'Égypte Pharaonique: Recherches de morphologie structural sur les objets égyptiens comportant une main / Claude Sourdive. — Berne-Francfort-s. Main-New York : Peter Lang, 1984. — 620 p.
61. Spencer A. J. Death in Ancient Egypt / A. J. Spencer. — London : Penguin, 1982. — 256 p.

62. Stewart H.M. Egyptian Stelae, Reliefs and Paintings from the Petrie Collection / H. M. Stewart. — Warminster : Aris & Phillips Ltd., 1983. — Part 3: The Late Period. — 45 p.
63. Symons S. Ancient Egyptian Astronomy: Timekeeping And Cosmography in the New Kingdom / Sarah Symons / PhD Thesis, University of Leicester, 1999. — 229 p.
64. Taylor J.H. Death and the Afterlife in Ancient Egypt / John H. Taylor. — Chicago : The University of Chicago Press, 2001. — 272 p.
65. Wainwright G.A. Iron in Egypt / G.A. Wainwright // JEA. — Vol. 18, No. 1/2. — 1932. — P. 3-15.
66. Willems H. Chests of Life: A Study of the Typology and Conceptual Development of Middle Kingdom Standart Class Coffins / Harco Willems // Mededelingen en verhandelingen van het Voorzatisch genootschap «Ex Oriente Lux». Vol. 25. — Leiden : Ex Oriente Lux, 1988. — 249 p.

References

1. Volkov I.M. Drevneegipetskiy bog Sebek / I. M. Volkov. — Petrograd : Tipografiya Rossiyskoy Akademii Nauk, 1917. — 81 s.
2. Malyih S.E. Novyye dannyye ob ispolzovanii kanop v epohu Drevnego tsarstva / S.E. Malyih // Vestnik drevney istorii. — # 4 (275). — Moskva, 2010. — S. 96-111.
3. Pavlova O.I. Amon Fivanskiy: ranyaya istoriya kulta (V-XVII Dinastii) / O. I. Pavlova. — Moskva : Glavnaya redaktsiya vostochnoy literaturyi izdatelstva «Nauka», 1984. — 175 s.

■ UDC 932

Masalova K. Yu., external PhD student in Cultural Studies
National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts, Kyiv
k.masalova@gmail.com

THE CHILDREN OF HORUS: THE HISTORY OF STUDYING THE IMAGE OF GODS AND RELEVANCE OF THE THEME

The aim of this paper is to review and analyze the known studies on the Children of Horus and to draw up a comprehensive bibliography on these gods.

Research methodology. The paper is the result of a substantial collection of various data on the Children of Horus that has given an opportunity to make a comprehensive bibliography on these gods. The studies on the Children of Horus are considered with the method of the comparative analysis in the chronological order.

Results. The result of this paper is an exhaustive review of the bibliography on the Children of Horus. This review emphasized a large number of unresolved or contentious issues in the references and accentuated

the importance of more in-depth study of the role of gods. It also found that there is not any case of all-round studies on the image of gods nowadays. This stresses the importance of the new research of the image of the Children of Horus and their role in Ancient Egyptian mythology and ideology.

Novelty. The first attempt is made to collect the comprehensive bibliography on the Children of Horus in this paper. The paper presents an attempt to analyze the references on the issue and to reveal all the gaps.

The practical significance. Egyptologists may find the information contained in this article useful for the interpretation the role of the Children of Horus in Egyptian religion. The paper shows that more attention should be paid to the role of these gods in the ancient Egyptian texts and other sources (different from the canonic ones).

Key words: ancient Egyptian religion, ancient Egyptian gods, Children of Horus.

Надійшла до редколегії 12.01.2016 р.